

се види како се масовна побуна српског народа каналисала у организовани политички покрет под вођством комуниста. Циљ народа је био да се сачувају голи људски животи и имовина, а комунисти су инсистирали да се упоредо са борбом против окупатора и њихових савезника води борба за нову власт под

вођством комуниста, без обзира на жртве. Да би се остварио овај циљ долази до сукоба са четницима, до левог скретања кога је било не само у Херцеговини, већ и у Босанској Крајини, у ствари долази до грађанског рата. У раду се на основу докумената доносе такве тврдње и такви закључци, који су раније били незамисливи.

Милан Гаковић

Милан Лазић, РАВНОГОРСКИ ПОКРЕТ 1941–1945,
Институт за новију историју Србије, Београд, 1997

Равногорски покрет или Покрет Драже Михаиловића 1941–1945, једна је од најсложенијих тема из укупног истраживачког корпуса тематских целина наше новије историје. Његова сложеност произилази, у првом реду, из врло тешке и сложене ситуације у којој се нашао српски народ у то време.

Раскидање пакта са Хитлером, 27. марта 1941, имало је за последицу Априлски рат у коме је Краљевина Југославија била окупирана и подељена. У тој подели најгоре је прошла Србија и српски народ у целини, према коме је Хитлер имао србофобски однос. У инструкцијама за напад на Југославију тражио је да се она не само окупира, већ и као државу разбије. Отуда и произилази његова велика наклоност према Павелићу и Независној Држави Хрватској, којој се поред српске Далмације даје Лика, Банја, Кордун, западна Славонија, Срем и Босна и Херцеговина, односно уступа се НДХ око 2.500.000 Срба, којима је било одмах намењено истеривање, превођење у католичку веру или физичко ликвидирање.

Србију са Банатом, ставили су под своју јурисдикцију Немци, јер им је она била потребна као сировинска и људска база за рат против СССР и као полигон за продор преко моравско-вардарске долине на Исток.

У Србији (а касније и на другим етничким просторима где су живели Срби), настала су, развијала се и настојала да задобију српски народ за своје политичке и војне циљеве два покрета – четнички и партизански, који су међусобно били супротстављени по свим битним питањима егзистенцијалног опстанка српског народа. Да је то тако, види се најбоље из књиге која је предмет овога приказа.

Проблем усложњава и чињеница што се обрађује покрет који је у условима Другог светског рата нестао са историјске позорнице, а сва његова изворна баштина којом се служи историја као наука, прешла је у руке супарничког – партизанског покрета, који је онда све док је могао, давао своје тумачење генезе четништва, што се одражавало увелико и на историографију. Зато нису у праву они писци који мисле да је о четништву већ довољно писано, јер није реч о продукцији радова, већ о критичком – научном прилазу материји и начину обраде у складу са начелима историјске науке. Писати данас озбиљно о четништву значи, пре свега, упустити се у сакупљање грађе не само по архивима Југославије, него и по земљама које су биле окупатори Југославије, али и оним који су словили као њени савезници. Затим, ту је и огромна продукција публици-

стичке и тзв. фељтонске литературе која је настала из разноразних колективних и индивидуалних мотива, пре свега оних појединаца који су на поразу четништва изграђивали своју политичку каријеру. Укратко, мало је дела на која се истраживач може ослонити и надовезати, онако како се то ради у математици или физици. Таква дела Лазић је регистровао у свом Предговору.

Када се некако превладају бројне препреке прикупљања и тријаже грађе и литературе, онда се јавља једна нова – како да се та грађа обради и интерпретира? Наш већ покојни колега Бранко Петрановић је најбоље указао на тај проблем у својој књизи *Историјар и савремена епоха*, доводећи у корелацију писца и епоху о којој пише. Да је Петрановић добио добре следбенике, види се по новој књизи *Историја под назором*, коју су сачинили његови настављачи на Катедри за историју Београдског универзитета, професори Ђорђе Станковић и Љубодраг Димић. Њима се придружују још млађе колеге др Коста Николић и др Бојан Димитријевић из Института за савремену историју. Има и других позитивних тонова у научном прилазу овој појави.

У књизи о којој говоримо др Милан Лазић нам нуди свој модел сусрета аутора са историјском епохом и једном од значајних појава те епохе која је неколико деценија била једна од табу тема за праву историографску обраду. Али, да се сазнајни процес у историји не може зауставити, поготову прескочити, показали су и догађаји из последњег грађанског рата у назови социјалистичкој Југославији када су поново ступиле на сцену одређене историјске појаве за које се дуго тврдило да оне више и не постоје. Једна од тих појава је и национално питање у Југославији за које су Тито и Кардељ тврдили да је решено за сва времена.

Пошто се редовно школовао за историчара, одрастао и стекао довољно ис-

траживачког искуства, Милан Лазић је себи поставио задатак да истражи, испита и покаже како је настао, развијао се и нестао Равногорски покрет Драже Михаиловића са историјске позорнице. Код прилаза задатку имао је у виду бројне препреке, о којима је већ било речи, па је настојао да их разрешава уз помоћ домаће и стране грађе (објављене и необјављене) и критичким односом према литератури. Резултат његовог вишегодишњег рада и прилежности овој теми је књига *Равногорски покрет 1941–1945*, која се састоји из седам тематских целина: у првој глави – *Политички и војни покрет Драже Михаиловића* (стр. 11–46), указује се на корене и традицију четништва у Србији, стварање четничког покрета у рату 1941, облике војне и политичке организованости четништва, као и на прво уобличавање његовог Равногорског политичког програма. Окосницу тог програма чини теза о одбрани легитимитета и настављању континуитета Краљевине Југославије. Дража Михаиловић и четнички одреди у земљи су само заступници тог континуитета, а његову главну полуку чине краљ и влада у избеглиштву.

С друге стране, политички програм КПЈ је био ослобођење земље од окупатора и рушење старог поретка – Краљевине Југославије и свих њених представника и заступника у земљи и иностранству. Социјалним и класним тоновима обојени су и сви прогласи ЦК КПЈ и ПК Србије, а такво је било и понашање комуниста на терену.

Војничко неслагање два покрета настало је, пре свега, због различите тактике и начина ратовања. Четници су били заступници тезе да се треба организовати, припремати, али за коначни обрачун чекати погодан час. А комунисти су тражили: „Не презајте ни пред каквим жртвама, када је у питању ослобођење народа, када фашистички крволоци прете да истребе све што је напредно и слободољубиво“. На ову паролу четни-

ци су им узвраћали: „Није pamетно убити Немца из заседе, побеђи, а оставити стотину талаца да буду стрељани“. Управно *Четнички покрет ошћора и оружани сукоби са комунистима*, предмет су друге главе Лазићеве књиге (стр. 47–66).

У трећој глави се разматра: *Британска полиција према четничком покрету* (стр. 67–98). Дата је читава скала односа између Британске владе и Драже Михаиловића, коју карактерише циклично кретање све до пораза четника на Неретви и голе прагматичности Черчила да помаже онога ко му тренутно уништава више непријатељских војника. За цивилно српско становништво Британци се нису много бринули.

Супериоран однос Британаца према четницима и нефлексибилности Драже Михаиловића да се томе повинује, изазвали су кризу Равногорског покрета на дужу стазу. Њој су ишле на руку и борбе партизана на Неретви, и став Немаца

да упоредо с партизанима ликвидирају и четничке одреде. О тој проблематици говори Милан Лазић у четвртој, петој и шестој глави своје књиге (стр. 99–205). Последња, седма глава посвећена је поразу Равногорског покрета (стр. 207–266), који због свега што је наведено као доказни материјал и није могао имати другачију судбину него што ју је имао. Остављен од својих традиционалних савезника, па и од краљевске владе у Лондону, ненавикнут да се сам сналази и ослања на сопствене политичке и оружане снаге (партију није имао), он је све више губио тло под ногама. Последњи марш – маневар здружених четничких јединица према Босни уследио је и сувише доцкан и завршио се катастрофом четника на Лијевцу пољу у Босанској крајини и на Сутјесци 1945. године.

У Закључку дат је укупан поглед на четнички покрет, који није прости збир појединачних погледа, већ сумарна оцена свеукупне проблематике којом се аутор бавио.

Здравко Анђонић

ДРУГИ СВЈЕТСКИ РАТ — 50 ГОДИНА КАСНИЈЕ

Књига *Други свјетски рат — педесет година касније* представља у најкраћем синтезу промишљања о времену у којем се свијет у последњој деценији прве половине XX вијека суочио са сударом три моћне идеолошке доктрине: комунистичком, фашистичко-нацистичком и грађанско-демократском које су се двадесетих и тридесетих година сучељавале, а у вихору Другог свјетског рата оштро поларизирале на њемачко-италијанско-јапански и совјетско-енглеско-амерички ратни блок.

У овом најдраматичнијем и по последњима најтрагичнијем судару и политичком сумрачу идеолошких страсти, мржње и бешчашћа, у којем је звекет оружја и убијања надилазио разум и осјећања начином и количином страсти

која се не да потиснути из свијести потоњих генерација, потребно је осврнути се и са одстојања од пет деценија видјети смирено и колико је могуће без страсти што се доиста десило, зашто и како, колико је ко у тој свјетској калварији поднио људских, материјалних и моралних жртава, те какве су и колике последице тог цивилизацијског посрнућа. Други свјетски рат је свакако симбол великих идеала и изневјерених очекивања. Богови рата надвладали су апостолска очекивања да је мирољубивост и социјална правда у интересу свих народа и да ће свијест о томе преовладати већ у овом вијеку. Ратно у људском бићу као инстинкт однијело је превагу надрационалним и у овом вијеку – „вијеку зла“ којег се посленици наше струке, ма колико